

KÄLLA PÅ DET?

FACIT TILL KATEGORIN SVAR PÅ TAL

KÄLLKRITISKA FRÅGOR

1. Vilka är de fem källkritiska frågorna?

Vad innebär de?

Vem är det som säger något?

Vad är det som sägs?

När sägs det?

Hur sägs det?

Varför sägs det?

Syftet med frågorna är att ta reda på så mycket som möjligt om något man läser eller hör för att kunna avgöra om det är trovärdigt.

2. Vad innebär källtillit?

Källtillit är att våga lita på information som känns trovärdig och som kommer från källor som du har undersökt och kommit fram till är trovärdiga.

FAKTA ELLER ÅSIKT

1. Vad är skillnaden mellan fakta och åsikt?

Fakta är något som är sant medan åsikt är vad någon tycker.

2. Kan vad som är sant eller falskt ändras över tid? Förklara.

Ja, vi kan lära oss mer om världen och därför ändra bilden av sanningen. Tidigare var det sant att Pluto var en planet, men efterhand som forskarna lärde sig mer om rymden ändrade de sig och sedan 2006 ses Pluto inte längre som en planet.

3. Vad är fake news?

Mera

Hegas

Fake news är felaktig information som presenteras som om det vore sant. Ofta görs det medvetet med syfte att vilseleda och lura folk att tro på ett visst sätt.

CENSUR

1. Vad innebär censur?

- På vilka sätt kan censur vara dåligt?
- Finns det något som är bra med censur?

Censur innebär att myndigheter kontrollerar innehållet i tv-program, filmer, radio, litteratur med mera för att hindra att vissa åsikter eller information når landets invånare. Censur kan innebära att människor inte får veta sanningen om landets politiker, eller att de inte får chans att läsa om vad politiska motståndare tycker. Censur är vanligt i länder med diktatur.

En fördel med censur kan vara att barn och unga skyddas från skadligt innehåll på till exempel internet.

2. Vad innebär det att man har yttrandefrihet?

Yttrandefrihet innebär att man får lov att uttrycka sin åsikt utan censur, så länge det man säger eller skriver inte kränker eller hotar någon.

BILDER

1. Får du använda bilder du hittar på nätet hur du vill?

Om nej, varför inte?

Nej, även om bilderna ligger på nätet ägs de av någon och den personen har rätt att styra över hur de används.

Det finns bilder som är gratis och fria att använda på till exempel Pixabay. Du kan också välja Creative Commons när du gör en bildsökning. Då får du bara upp bilder som är fria att använda.

2. Om din kompis skickar en bild till dig får du visa den för någon annan eller posta den på sociala medier?

Mera

Hegas

Bara om din kompis säger att det är okej och bilderna inte är brottsliga, till exempel att de kan räknas som barnpornografi.

3. Vad betyder det här tecknet ©?

Det är tecknet för copyright, och innebär att personen som skapat ett verk har rätt att bestämma över hur det används.

KÄLLOR

1. Vad är en källa – när man pratar om källkritik och informationssökning?

- Ge fem exempel på källor.

Källor är ställen eller personer som man får information från.

En källa kan vara till exempel tv- och radioprogram, kompis, tidning, tidskrift, webbplats, faktabok, lärare med mera.

2. Vad är skillnaden mellan en förstahandskälla och en andrahandskälla?

En förstahandskälla är en person som varit med om något och berättar om det. Till exempel ett vittne till en olycka. En andrahandskälla är den som berättar vidare vad som hänt, som till exempel en tidningsartikel där de intervjuat vittnet om olyckan.

INTERNET

1. Vad är skillnaden på webbläsare och sökmotor/söktjänst?

En webbläsare är ett program som gör det möjligt att komma åt webbplatser på internet på din dator eller telefon. Sökmotorn är en webbplats som hjälper dig att söka efter specifik information.

2. Ofta när du kommer till en webbplats får du svara på frågor om cookies (kakor). Vad är cookies?

Mera

Hegas

En cookie (kaka) är en liten textfil som webbläsaren skapar när du besöker en webbplats. Den används för att webbplatsen ska känna igen dig nästa gång du kommer till sidan och gör till exempel att du inte behöver logga in på sidan varje gång. Men cookies kan också användas för att se vilka sidor du använder och presentera reklam utifrån var du varit inne och klickat.

REKLAM

1. "Sponsrad" och "i betalt samarbete med" står det ibland på sociala medier. Vad innebär det?

Sponsrade inlägg innebär att företag betalt för att dyka upp i ditt flöde på sociala medier även om du inte följer dem. I betalt samarbete med betyder att personen som driver kontot fått betalt för att visa upp en produkt eller prata om en tjänst i sin kanal.

2. Får man göra reklam för saker i sitt flöde på sociala medier?

Man får inte göra reklam för saker utan att tydligt markera att det är reklam. Däremot om du som privatperson älskar en viss sorts juice får du så klart ha en bild på när du dricker den, så länge du inte fått betalt för att visa upp den i ditt flöde.

NÄTSÄKERHET

1. Vilka av dessa saker ska du aldrig skriva om du chattar med personer du inte känner:

- Hela ditt namn (för- och efternamn)
- Adress
- Telefonnummer
- Personnummer
- Personliga uppgifter om dig och din familj

Ingen av dem! Dela aldrig med dig av personliga uppgifter till personer som du inte känner.

NÄT-TROLL

1. Vad är ett nät-troll?

- Vad försöker nät-troll göra?
- Vad ska man göra om man misstänker att någon är ett nät-troll?

Ett nät-troll är någon som sprider lögner eller provocerar andra på nätet för att göra dem arga. Troll vill ofta röra upp känslor, sprida åsikter eller fake news eller skrämmas, till exempel genom att sprida lögner om en grupp människor för att ge dem dåligt rykte. Inför politiska val är nät-troll extra aktiva för att försöka påverka hur folk röstar.

Om du misstänker att det är ett nät-troll som skriver saker du blir arg över, backa från samtalet. Spara din tid och energi till något som är viktigt för dig istället. Du kommer aldrig kunna få ett nät-troll att ändra åsikt.

VIRALT

1. Ibland pratar man om att saker blir virala. Men vad betyder det?

- Är saker som blir virala alltid viktiga?

Något som blir viralt sprids väldigt snabbt till väldigt många människor. Ordet kommer från virus – det sprids alltså som en sjukdom. Ofta går intresset för det virala över ganska snabbt igen. Saker som blir virala kan till exempel vara olika danser på tiktok, memes och extrema uttalanden från politiker eller kändisar.

Ganska ofta är det som blir viralt underhållning och har liten betydelse för folk.

GRANSKA FAKTA

1. Hur kan du kolla om det du läser på nätet eller i en bok är ny information eller gammal?

- Har det någon betydelse? Om ja, varför?

I böcker står alltid vilket år den är tryckt och på webbplatser ska det finnas ett datum då sidan är skapad och uppdaterad.

Det kan vara viktigt att veta om ”nyheten” man läser om faktiskt är ny och inte något som fått ny spridning flera år efter att det hände och texten skrevs. Det är också bra att vara

Mera

Hegas

medveten om att fakta kan förändras över tid, så om boken du läser är gammal kan det ha ändrats.

2. Vad betyder det att en text är faktagranskad?

- **Varför är det bra att texter är faktagranskade?**

En text som är faktagranskad är kontrollerad av en expert i ämnet.

Om någon som kan mycket om ett ämne godkännt innehållet i en text kan man vara ganska säker på att det stämmer.

MANIPULERA

1. Vad innebär det att manipulera en bild?

- **Varför vill man göra det?**

Att manipulera bilder innebär att ändra saker i dem, till exempel plocka bort eller lägga till personer eller detaljer.

Det kan handla om att man vill rensa bilden från störande element. Men det kan också vara för att förstärka effekten och påverka den som tittar på bilden på ett visst sätt.

2. Vad är deepfake?

Deepfake innebär att genom AI manipulera film så att personer får någon annans ansikte och röst, och det ser väldigt verkligt ut. Det ser ut och låter som att en person säger något när det i själva verket är någon helt annan på filmen. Deepfake har till exempel använts för att få det att framstå som att politiker uttryckt sig nedsättande om sina motståndare.

KOLLA KÄLLAN

1. Varför är det viktigt att vara källkritisk?

- **Vad kan hända om man tror på allt man hör och läser?**

Idag kan vem som helst sprida vilken information som helst via internet. Det finns ingen som kontrollerar att det som skrivs är sant. Därför behöver alla själva göra en kontroll och vara källkritisk.

Mera

Hegas

Om man tror på allt man hör och läser riskerar man att ta felaktiga beslut, sprida vidare saker som inte är sanna och sår och skada andra. Dessutom är världen full av motstridig information och det kan bli svårt att hantera om man tror på allt.

2. Vad innebär det att ”kolla källan”?

Att kolla källan innebär att jämföra information från flera olika källor. Går det att hitta samma information på flera ställen, med flera olika avsändare, är chansen större att det stämmer.

LURAS PÅ NÄTET

1. Vad innebär catphishing?

- På vilket sätt kan det vara farligt?

Catphishing innebär att skapa en falsk identitet på nätet för att lura folk. Ofta stjälar man bilder från andra och bygger upp ett helt nätverk med ”vänner” på sociala medier för att kontot ska se trovärdigt ut.

Ofta blir catphisharen nära vän med folk och vinner deras förtroende för att sedan lura dem på pengar, sprida personlig information om dem eller utsätta dem för olika former av övergrepp.

2. Vad innebär grooming?

Grooming är när vuxna tar kontakt med barn och unga för att utnyttja dem sexuellt. Ofta sker kontakten på nätet och den vuxna låtsas vara ett barn. Groomaren får barnets förtroende och övertalar barnet att berätta personliga saker eller skicka nakenbilder på sig själv. Detta kan sedan den vuxna utnyttja för att tvinga barnet till ytterligare övergrepp.

SÖKA PÅ NÄTET

1. Vad avgör vilka sökträffar som hamnar högst upp bland dina sökresultat på till exempel Google?

- Hur kan du påverka ordningen på resultaten?

Mera

Hegas

Det är flera olika saker som avgör vilka sidor som kommer högst upp bland dina sökresultat. Dels handlar det om hur bra webbplatserna är på att sökordsoptimera sina sidor – alltså hur bra de är på att matcha sin text mot vilka ord människor använder när de söker. Men resultatet beror också på vilka sidor du varit inne på tidigare och var du är geografiskt.

Genom att använda en annan sökmotor kan du få ett annat resultat. Man kan till exempel testa Duckduckgo eller Yahoo. Du kan också rensa din internethistorik för att resultatet inte ska styras av vilka sidor du tidigare varit inne på.

A light blue circle containing the word "Mera" in white text.A red, stylized shape resembling a hand or a flame, containing the word "Hegas" in white text.